

חבלי הלידה של מקוה ישראל

Author(s): א. קראוזה

Reviewed work(s):

Source: *Zion* / ציון, Vol. 7, (תש"א 2, חוברת 2), pp. 104-108

Published by: [Historical Society of Israel](#)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70049914>

Accessed: 14/11/2011 05:26

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion* /.

<http://www.jstor.org>

זו ט ו ת

חבלי הלידה של מקוה-ישראל

(לפי מכתביו של נטר)

המכתב הראשון שבו נזכרה הצעתו של נטר על יצירת ישוב יהודי חקלאי בארץ-ישראל נושא את התאריך 17.1.1868 והוא חתום על ידי אדולף כרמיה, נשיא חברת כל ישראל חברים. נטר נמצא אז בקהיר ושם גמל בו הרעיון על החזרת היהודים לחיי חקלאות בארץ אבותיהם. מתוך מכתב זה של כרמיה נודע לנו, כי ביום 15.11.67 שלח נטר מכתב מקהיר אל הוועד המרכזי של חברת כל ישראל חברים בפריז ובו הציע ליסד בירושלים "סוכנות להגירה" (Agence d'émigration) שמתפקידה יהיה "לעורר את ישוב ארץ-ישראל על ידי היהודים המסכנים". כאן אין עדיין זכר לבית-ספר חקלאי, כי אם על ישוב חקלאי בכלל. לאילו יהודים התכוון נטר? – ליהודי ארץ-ישראל בלבד? – לאו דוקא, שהרי הוא כותב על "סוכנות להגירה". בימינו אלה אין ברעיון כזה כל חדוש, אבל בימים ההם, לפני 74 שנים, היה בזה חדוש גדול, ביחוד לגבי יהודי צרפת.

צריך להגיד שנטר מצא קרקע מוכשר להצעתו. בועד המרכזי של ה"אליאנס" ישבו אנשים שלבם היה ער לצרות עמם וכן היו בעלי הבנה מצוינת לפעולה מעמיקה וקונסטרוקטיבית. ואמנם, במכתב שהזכרתי מיום 17.1.68, מודיע כרמיה לנטר שהוועד המרכזי קבל ברצון את הצעתו מכיון שהוא יודע את מצבם הרע של יהודי ארץ-הקודש. הוועד שמח לשמוע מפי ארלנגר שנטר מוכן לנסוע בעצמו לארץ-ישראל לחקור את האפשרויות לכך.

שני המכתבים הבאים מן ה"אליאנס" אל נטר לקהיר, מן הימים 17.2.1868 ו-22.4.1868, חוזרים על זה שנטר קבל עליו את התפקיד לחקור בירושלים על האמצעים הדרושים ליסוד מושבות חקלאיות בארץ-ישראל. במכתב מיום 22.4.1868 רושם לו כרמיה אח חכנית חקירתו בארץ-ישראל: (1) מצב היהדות במקום; (2) אם יש אפשרות למפעל חקלאי (Etablissement agricole) בירושלים; (3) מה יש לעשות כדי לקרב את הנוער לחקלאות וכו'.

מכל שלשת המכתבים האלה אנו רואים שהוועד המרכזי של ה"אליאנס" קבל בהתלהבות את הצעתו של נטר בדבר הושבת יהודים על האדמה בארץ-ישראל. במכתב מיום 22.4.1868 כותב לו כרמיה: "יסוד מושבות חקלאיות הוא משרת משאלותינו זה מזמן". בכל זאת ניכר שתכניתו של נטר לא נקלטו אצלם עדיין בצורה ברורה ותפישתם את הענין היתה עדיין סחומה ביותר. נטר כתב על "סוכנות להגירה" (Agence d'émigration), וכפי הנראה לא נפלט הבטוי הזה מפיו במקרה. כפי שאנו רואים ממכתב מאוחר יותר של נטר אל פרנסיס גולדשמיד בלונדון, היתה כוונתו לחלק גדול של היהדות, "מים סוף ועד הים השחור". אך בתשובת הוועד המרכזי מדובר לפי שעה על היהודים בארץ-ישראל, ויש גם שהמלה "ארץ-ישראל" מתחלפת להם במלה "ירושלים".

איך שיהיה, ודבריו של נטר שנשלחו מקהיר נתקבלו על ידי חבריו בפריז כראוי להם. במכתב הראשון שהזכרתי כותב כרמיה לנטר: "אין לנו צורך להפנות את תשומת לבך לנקודות הנראות לנו חשובות ביותר, מכיון שאתה חדור בכל לכך באידיאלים של ה"אליאנס" ובחשיבות ההצעה שאתה הוא יוזמה". ביולי 1868 אנו מוצאים את נטר בדרכו לארץ-ישראל. הוא ראה בעיניו את הדלות הנוראה והמבהילה של תושבי ארץ-הקדש; את מצבם השפל של יהודי ירושלים החיים על החלוקה. הוא לא הסתפק ברושם כללי וחקר לפרטים ולפרטי הפרטים. בדין-וחשבון שמסר אחר כך לוועד המרכזי של

1 פרשת נסיעתו זו ידועה לקהל הקוראים והמתעניינים מתוך ספרו של גרסיס לוין "50 שנות היסטוריה" (שחורגם גם לעברית), מתוך החוברת של מר הלל'ס "מקוה-ישראל" ומתוך חוברתו של מר יעריפולסקין על חיינו ופעולותיו של קרל נטר.

ה"אליאנס", הוא מספר בהתפעלות שכל אלה שבאו אליו לא בקשו ממנו נדבות, כי אם אפשרות של עבודה. הוא מתחזק כאן באמונה שהביא אתו, שיש להחיות את העם על ידי חזרה לעבודת האדמה. אבל נטר, בעל המזג החם והמתלהב, הוא גם בעל שכל מעמיק ובעל חוש המציאות. בארץ-ישראל נודעו לו הפרטים (שכמה מהם אולי היו ידועים לו גם קודם) על גורלם של הנסיונות למשוך יהודים לעבודת האדמה, שנעשו לפניו. ידוע גורל נסיונו של סיר משה מונטיפיורי, שנגמר בכשלון גמור, מכיון שנעשה בלי כל שיטה. נטר בא לכלל מסקנה שאי-אפשר להתחיל בהתישבות חקלאית כשאין חקלאים, כשאין אנשים בעלי נסיון כל שהוא בחקלאות או, לכל הפחות, בעלי נטיה כלשהי לחקלאות. הוא אומר: "אי-אפשר לעשות חקלאים באימפרוביזציה". אם יפעל בחפזון רב ויתחיל תיכף ביצירת מושבות חקלאיות, יהיה גורלו כגורלם של אלה שקדמו לו – כשלון ואכזבה. גדול צערו בראותו את מצבם השפל של אחיו, מצב הדורש עזרה דחופה. העזרה הזמנית צריכה להנתן, אבל יחד עם האמצעים הזמניים, יש להתחיל בהנחת יסוד לבנין שהוא רואה בדמיונו – לישוב היהודי החקלאי בארץ-ישראל. והיסוד צריך להיות בית-ספר חקלאי לילדי ישראל, בו יתרגלו בעבודת אדמה מילדותם.

את כל הדברים האלה הרצה נטר לפני הוועד המרכזי של ה"אליאנס" בדין וחשבון שמסר לו, בסוף שנת 1868, מנסיעתו לארץ-ישראל; לדו"ח צרף נטר הצעה מפורטת על יסוד בית-ספר חקלאי בסביבת יפו. כל הדברים האלה פורסמו אז בביולטין של ה"אליאנס", ביולטין ששמש חומר-תעמולה לרכישת חברים לרעיון זה.

ביאנואר 1869, אנו מוצאים את נטר בלונדון. מתוך מכתבו של אדולף כרמייה אליו, ללונדון, מיום 19.1.1869, נודע לנו שהוועד המרכזי של ה"אליאנס" דן בישיבתו, ביום 11.1.1869, בתכניתו של נטר וקבל אותה פה אחד. הוכרו מיד על אוסף תרומות לתכלית זו ובה בישיבה הודיעו על תרומה של 1000 פרנק מאת תורם הרוצה בעלום שמו. הוועד קבל בשמחה את הודעתו של נטר, כי הוא מוכן לנסוע בעצמו לארץ-ישראל לשם בצוע התכנית. ניכר שהתכנית נחקבלה לא רק פה אחד, כי אם גם בהתלהבות יוצאת מן הכלל. מעיד על כך הגאוס שנשא באותה ישיבה אדולף כרמייה, כפי שנמסר לנו בביולטין שהזכרתי; גאוס מלא רגש, ולפי תכנו – כמעט ציוני.

בינואר 1869 נמצא נטר, כפי שהזכרתי, בלונדון. כאן הוא פותח בפעולה גמרצה למשוך לרעיונו את היהדות האנגלית. המפעל דורש הון הגון, וביהדות האנגלית יש אנשים רבים בעלי-השפעה ובעלי-יכולת. חשובה לנטר עזרתם המוסרית וההחמרת כאחת. התפקיד אינו קל ביותר והוא דורש התמדה רבה, סבלנות רבה ומדת טקט מרובה. כל המדות האלה ישנן בנטר, נוסף למזגו החם והלוהט. לפנינו שורה שלמה של מכתבים שקבל נטר בחדשי מרץ, אפריל, מאי 1869. מתוכם אנו רואים שנטר התחיל בעבודתו בשיטתיות רבה. הוא מקדים ושולח לשורה שלמה של נכבדי העדה היהודית באנגליה את הביולטין של ה"אליאנס", בו בא הדין-וחשבון שלו יחד עם תכניתו על הקמת בית-ספר חקלאי. הוא מתדפק על דלתותיהם של משפחת הרוטשילדים (בתיווכו של קליש, המקורב למשפחה זו), של משפחת הגולדשמידים (פרנסיס); ביחוד היה רוצה להשפיע על סיר משה מונטיפיורי שיחן את ידו למפעל. הוא בא בדברים עם יעקב פרנקלין, ידידו ומקורבו של מונטיפיורי, ולפי עצתו של זה, עם יוסף סיבוג, קרובו של מונטיפיורי, שהיתה לו עליו השפעה רבה. הוא פונה אל הרב הכולל דר. הרמן אדלר ואל הרב הכולל לעדת יהודי ספרד ופורטוגל; אל ה"בורד אוף דפויטיס", אל ה"דו"איש קרונקל" וסתם אל אנשים, וגם נשים, המפורסמים פחות. נטר מוציא את זמנו לפגישות, לשיחות על כוס תה וכו', מסביר, משתדל להשפיע.

אבל לפי שעה התוצאות הן זעומות. היהדות האנגלית, כפי הנראה, אינה נוחה לקבל השפעה; ופחות מזה היא נוחה לגלות התלהבות להצעות מעין אלה. אחרי רוב הפגישות והשיחות, באה, על פי רוב, ההודעה המנוססת על אי-אפשרות להשתתף, או הבטחה לתרום תרומה לא גדולה ביותר. פרנסיס גולדשמיד מודיע, במכתבו מיום 14.4.1869, שהוא עיין בתכנית בכובד-ראש ומצא שהקשיים המונחים על דרכה גדולים מאד ולכן אין לה סכויים להתגשם, ואין הוא יכול איפוא לתת

את שמו למפעל. מעבר לדרך של מכתב זה, אנו מוצאים העתקה מתשובתו של נטר, כתובה בכתב ידו: נטר מצטער שגולדשמיד לא נתן את ידו למפעל זה ששם לו למטרה "לנהל מלחמה עם הצבועים הממונים על חלוקת הנדבות ועושים לעצמם עושר מזה; להלחם בפעולתם של המיסיונרים, האורבים ליהודים הרעבים כדי להכניסם תחת כנפיהם; לתת לחם של יגיע כפים ליהודים היושבים בחלק אסיה המשתרע מים סוף ועד הים השחור" וכו'. הוא מוסיף: "אמנם, יש קשיים, אבל האם ראית שר צבא הנרתע מפני הצורך לנהל קרב? דבר קשה אינו דבר בלתי אפשרי".

דרך אגב מצא כאן נטר מקום להגיב על היחס כלפיו כאל אחד המשולחים, אם כי "משולח" נכבד מאד וראוי לחברה העליונה; והוא מוסיף: "תסלח לי על אשר אני חוזר אל הענין הזה. אומרים שעקשנות היא תכונתו העיקרית של גזענו. למטבע זה יש עוד צד, אומר כב'. מצבי בלתי-התלוי, חוסר טובת הנאה לעצמי, הזמן והמרץ שאני מוכן להקדיש למפעל תחיה זה, כל אלה נותנים לי חופש דבור שכב' יודע להעריכו כראוי. המסירות שגלה כב' לענין היהודי עד היום נותנת תקווה בלבי שהחלטתו למשוך את ידיו מן המפעל הזה אינה גמורה".

התשובות ממקומות אחרים גם הן לא היו מעודדות ביותר. סיר משה מונטיפיורי לא נתן את ידו לתכניתו של נטר ובמקום תשובה שלח על ידי ל. לוי את הביולטין שלו משנת 1866 "בו ימצא נטר את דעתו של סיר משה מונטיפיורי על התכנית של חקלאות בארץ-ישראל". הרב הכולל לעדת יהודי ספרד ופורטוגל מודיע לנטר, במכתבו מיום 25.3.1869, כי הוא מוצא את תכניתו "ראויה לתהלה", אבל לעזור לו לא יוכל, בהיות שמצא כי תכנית זו לא נשאה רצון לפני בני עדתו. הרב אינו משפיע על בני עדתו, כי אם מושפע מהם! ועוד ועוד כאלה.

לפנינו מכתבו של ז. ד. מוקטו, שפרסם, לפי בקשתו של נטר, מאמר ב"וואיש כרוניקל" על התכנית. מעבר לדרך רשומה תשובתו של נטר, מיום 26.4.1869, בו הוא מודה לו על מאמרו היפה ודרך אגב הוא מזכיר שבמפעלו זה, שהוא קורא לו "מלחמת העבודה נגד הקבצנות", "נתקל בדעות קדומות שקשה להתגבר עליהן".

יש גם מביעים אהדה. לואיס עמנואל, מזכירה של ה"בורד אוף דפיוטיס", מודיע לנטר במכתבו מיום 28.3.1869, כי בישיבתו האחרונה של ה"בורד" קראו את הביולטין של ה"אליאנס". חברי ה"בורד" מביעים את הסכמתם לתכנית ושולחים לו את אחוליהם. אבל... הם מצטערים שאין להם מקורות כספיים לתמוך במפעל הראוי לתהלה. מעבר לדרך רשומה ההעתקה מתשובתו של נטר למכתב זה: הוא מודה בשמו ובשם ה"אליאנס" על היחס הטוב לתכנית והוא מביע את תקוותו שבחמיכתם של נבחרי היהדות הבריתית, לא תחסרנה התמיכות למפעל שמתפקידו להקים לתחיה את אחינו האומללים במזרח. יעקב ד. פרנקלין, שכבר הזכרתי קודם, אחד מנכבדי העדה היהודית ומעסקניה הותיקים, מתאונן בעצמו, במכתבו אל נטר מיום 14.5.1869, שהיהדות האנגלית אינה מוכשרה לאיזו תכנית פעולה בעלת השקפה רחבה (large minded), כל עוד הם מיחלים למנהיגותו של סיר משה מונטיפיורי (so long as they wait for Sir Moses Montefiore's leadership). רמז זה בא ללמדנו שסרובו של סיר משה מונטיפיורי להצטרף למפעלו של נטר השפיע גם על יתר חברי העדה היהודית באנגליה.

על כל פנים, היו גם תומכים לתכנית בין יהודי אנגליה, ואם כי התמיכה החמרית לא היתה גדולה ביותר, אבל גם התמיכה המוסרית, וכן הפוליטית, היתה חשובה לנטר.

מתוך המכתבים שלפנינו קשה לדעת בדיוק מה היו התוצאות של פעולת נטר באנגליה. על כל פנים, לא יכלו תוצאות אלה להשפיע על החלטת ה"אליאנס" להוציא לפועל את תכניתו של נטר. הועד המרכזי בפריז המשיך בינתיים בפעולתו. מתוך מכתביו של גרסיס לזון אל נטר באותם חדשים אנו רואים שההתרמה נמשכה לא רק בצרפת, כי אם גם בהרבה ארצות אחרות. בין השמות שאנו מוצאים בחליפת מכתבים זו, שמות הנלהבים לרעיון ומציעים את עזרתם, אנו מוצאים גם את שמו של הרב קלישר.

פרט מענין, לא כל כך לגבי תולדות מקה-ישראל, כי אם לגבי אישיותו של הרב קלישר:

לפנינו מכתב מאת מוקטו, מיום 1.6.1869, אל נטר. כפי הנראה שלח נטר למוקטו את מכתבו של הרב קלישר, כדי להראות לו את ההתלהבות שעוררה תכניתו בין היהודים במקומות אחרים. מוקטו מחזיר לו את המכתב ומעיר מצדו: "אני מחזיר לך את מכתבו של מר קלישר. תעודה "מענינת" למדי (document assez curieux). נראה שהוא בעל הזיות במקצת (המלה כתובה גרמנית: "schwaermerisch"). אם הוא יכול לתאר לעצמו שבית-ספר חקלאי ביפו עלול להביא אתו את אחדות העמים ואת תחית המין האנושי (ranimer la race humaine). אני מקוה שתצליח במטרה הצנועה ששמת לפניך, מבלי לצפות כלל לתוצאות מפליאות כל כך שיצר לו מר קלישר בדמיונו הלוהט".

מן המכתבים הקודמים של כרמייה לנטר, דיינו מן המכתב מיום 22.4.1868, אנו יודעים שתמיכתו של המושל הכללי לארץ-ישראל, כמו כן של הקונסול הצרפתי שם, הובטחו מראש. (אז עוד דובר על מושבות ולא על בית-ספר). אם היו עוד הבטחות מאז ועד החדשים שאנו מדברים עליהם, אין לנו רישומים במכתבים.

מכל מקום, תוך עבודת התעמולה של נטר, אנו רואים אותו כבר מתעסק בהכנות ממשיות לקראת בצוע המפעל. נטר מתענין בבתי ספר חקלאיים באנגליה ומחפש מועמד למשרת מנהל בית-הספר. מובן שזה צריך להיות אגרונום הבקי בתנאיהן של ארצות הדרום. ואנו מוצאים כבר הליפת מכתבים בינו ובין הוועד המרכזי על נושא זה. במכתבים אלה מדובר על האגרונום בולרד, הראוי לפי דעת טיסרנד להיות מנהל המוסד שיוקם. מתנהל משא ומתן. והנה לפנינו מכתב קצר של אותו בולרד מיום 29.7.1869, בו הוא מתחייב ללוות את נטר בנסיעתו לארץ-ישראל ולסוריה במשך ששה חדשים, לשם יסוד בית-ספר חקלאי, בשכר כך וכך וכו'.

במכתבו של איזידור לאב, מזכירה של ה"אליאנס", מיום 27.7.1869, אנו קוראים שהוא שולח לנטר מכתב מאת ג'מיל פחה (הציר התורכי בפריז) אל הוד רוממותו עלי פחה, הוויר הגדול של ממשלת טורקיה. בחדשים אלה, יולי ואבגוסט 1869, עושה נטר את כל ההכנות הדרושות לנסיעתו, אצל הממשלה הצרפתית, האנגלית, ואצל הציר התורקי. מצויד בכל מיני מכתבי-המלצה, הוא נוסע בחצי-אבגוסט 1869 לקונסטנטינופול ובסוף החדש הזה אנו מוצאים אותו כבר שם. במכתבים שלפנינו אין למצוא פרטים על המשא-והמתן שנהל נטר עם ראשי הממשלה בטורקיה.

ב-10 בספטמבר 1869 יוצא נטר מקונסטנטינופול דרך בירות לדמשק, כדי לבוא בדברים עם ה"וואלי", הוא המושל הכללי לסוריה, שלה היתה שייכת ארץ-ישראל. יש להניח שכבר ניתנה אז לנטר הבטחה מסוימת, אם כי הדבר טרם אושר בצורת כתב-מלכות רשמי. כי הנה מוצאים אנו שביום 25.9.1869 מוזמין כבר נטר את האגרונום בולרד לבוא אליו לבירות, וביום 6.10.1869 אנו מוצאים כבר את בולרד זה ביפו. הוא כותב מכתב אל נטר לדמשק, מקום שם הוא עסוק במשא ומתן עם הוואלי. כפי שאנו מבינים ממכתבו זה של בולרד, כבר סומן אז השטח לזכיון ואין נטר מחכה אלא לכתב-הזכיון (פירמן) הרשמי, כדי לקבל את השטח המסומן לרשותו. בינתים כבר היו, כפי הנראה, אילו תעודות זמניות בידי נטר, כי כן כותב אליו בולרד דרך אגב: "הלא התעודות כבר בידיך". עוד פרט מענין נודע לנו ממכתבו זה של בולרד: תושבי הכפר יזור משתדלים לזרוע חלק גדול ככל האפשר מן השטח שנועד לבית-הספר החקלאי. בולרד שם לב לדבר המשונה, שהם זורעים חלקה מימין, חלקה משמאל, חלקה באמצע, בקצור – משתדלים לתפוס את כל השטח. בולרד הרגיש בחוש הריח שלו, כי מישוהו מן הפקידים או מן הקרובים למלכות (הוא כותב באירוניה: מישוהו מידידינו) לחש לתושבי יזור לעשות ככה, כדי שיוכלו לדרוש פצויים הגונים, לכשיגיע הזמן למסור את השטח לידי ה"אליאנס".

אבל המשא ומתן עדיין לא נגמר, כפי הנראה. בסוף אוקטובר אנו מוצאים את נטר בירושלים, בנובמבר ביפו, ובדצמבר שוב בדמשק. קשה לנו לעמוד על טיבן של נסיעות אלה. יש בידינו מכתב מאת בולרד מיום 8.12.1869 שנשלח אל נטר לדמשק. ממכתב זה אנו למדים כי התחילו אי-אילו אינטיגיות מסביב לכל הענין, אם כי לא ברור לנו מה. אנשים סקרנים, ואולי גם בעלי כוונות בלתי טהורות, באים אל בולרד להוציא מפיו פרטים, אבל הוא מבטיח את נטר שהוא זהיר בדבוריו. אנו רואים ממכתב זה שנטר

הצליח בשליחותו בדמשק והוא קרוב לגמר הענין. בינתיים נעשות ביפו גם הכנות ממשיות ובולרד רכש אפילו איזה אינבנטר חי, פרדות, ועוד כמה דברים. בסוף דצמבר אנו מוצאים עוד את נטר בסוריה, אבל הוא מתכוון לנסיעה לקונסטנטינופול. ב-18.1.1870 אנו מוצאים אותו כבר בקונסטנטינופול, מקום שם נשאר הפעם $2\frac{1}{2}$ חדשים.

אין בידנו פרטים על פעולתו של נטר בבירת תורקיה. מה שנשאר אצלנו מימים אלה הוא הצעת הפירמן. כפי שעובד, כנראה, על ידי נטר עם פקידי הממשלה הגבוהים, ואחר כך תרגום צרפתי, כתוב בכתב ידו של נטר, מן הנוסח הרשמי של הפירמן, שנמסר לידו ביום 5 באפריל 1870.

עבודות ההכנה ביפו היו, כנראה, בכל תקפן, עד כדי כך שלא הספיקה השעה לנטר לבוא לקחת את ברכת הפרידה מאת אחד הפקידים הגבוהים, שכפי שאנו יכולים להבין, עזר לו בפעולתו, ובו ביום שקבל את הפירמן עזב את קונסטנטינופול בדרכו לארץ-ישראל. ידידו של נטר כותב לו שראה את הפקיד ההוא והתנצל לפניו בשמו ומסר לו על הנסבות שהכריחו את נטר לנסוע תיכף ומיד.

בוזה לא תמה פרשת הקשיים והפגעים בדרכו של נטר, דרכה של מקוה-ישראל. אך אין זה מענייננו הפעם. מכל צרור המכתבים והתעודות שלפני, מתגלית אישיותו המזהירה של נטר, שאיחד בקרבו רוח המתרוממת מעל לרגע ההווה וצופה למרחקים, אל מטרות רחוקות, עם חוש בריא של איש-המעשה וסגולות של מגשים מלא מרץ. תוך התלהבותו והתפרצות הרגש, אינו מאבד את חוש המציאות הבריא ואינו נותן להטות את עצמו מן הדרך הנכונה, ומה שיקר עוד יותר – תוך פעולת ההגשמה, פעולה המדכאת לפעמים בקטנות שבה, בכשלונות מזמן לזמן, ביחס אי-ההבנה מצד הסביבה, אין הוא חדל לראות את האידאל הגדול שבחר בו.

מה היתה מקוה-ישראל בתפיסתו של מיסדה, בתפיסתם של מיסדיה? בית-ספר בו ינתן חנוך חקלאי ל-30 עד 60 תלמיד? – חס וחלילה. מקוה-ישראל היתה צריכה לשמש התחלה של התישבות חקלאית יהודית בארץ-ישראל. ובדבריו על מטרה זו, לא התכוון נטר ל-13 אלף החושבים היהודים שהיו בזמן ההוא בארץ, כי אם לחלק גדול של היהדות, ובדין וחשבון שלו אל ה"אליאנס", שהזכרתי קודם, אנו שומעים אותו מדבר על "כבוש הארץ בדרך השלום". את כרמייה אנו שומעים מדבר, בנאום שנשא אחרי שנתקבלה הצעתו של נטר, על "הדמעות ששפכו אבותינו על נהרות בבל בזכרם את ירושלים" ועל "השמחה בה חזרו בכל דור ודור לשדות ברוכים אלה". הוא רואה כבר בדמיונו את בני ישראל שבים בהדרגה להיות עם של עובדי אדמה. עוד שנים מספר והישוב העברי יגדל בארץ-הקדש. והוא מתאר כבר לעצמו את המרכז הרוחני שיקום בציון, אליו יבואו בני ישראל לעבוד את אלהיהם.

א. קראוזה

NOTES.

THE BIRTH-PANGS OF MIKVEH ISRAEL

by E. KRAUSE

(pp. 104—108)

Using the correspondence of Karl Netter, E. Krause describes the steps taken for the establishment of the Agricultural School from 1864, when Netter first began working to this end, until April 1870, when he received permission to establish it. The letters make it clear that Netter did not aim merely at a school in which an agricultural education would be given to a limited number of pupils, but had in mind the commencement of large-scale agricultural settlement.